

I Congrés Internacional Dones i Textualitat

Carles Cortés i Orts
Universitat d'Alacant

Títol: “La representació de la dona urbana en dues narradores de la fi de segle: Isabel-Clara Simó i M. Mercè Roca”

En aquesta comunicació volem analitzar quines són les representacions de la dona urbana en la narrativa catalana de finals del segle XX. És evident que gran part dels autors de la segona part del segle, com també ho van fer els de la segona part del segle XIX, han centrat les seues històries en la ciutat com a marc espacial, especialment des de la importància social i econòmica que aquesta forma de concentració humana va obtenir a partir de la revolució industrial.¹ Lluís Duch, en el recent estudi *Llums i ombres de la ciutat* (2000, 383), afirma que “ens hem de referir a la ciutat com un dels *llocs* més importants de qualsevol mena d’aproximació antropològica, ja que la ciutat és l’àmbit idoni per a la conjunció, sovint no exempta ni de conflictes ni de malentesos, entre la dimensió espacial i la dimensió temporal de l’home com a ésser polític”. Dins d’aquesta construcció espacial es constitueixen, doncs, bona part dels escenaris narratius dels escriptors de la segona part del segle XX, uns espais on es desenvolupen els personatges creats a partir de la interacció entre tots dos. És evident que cada ciutat, com a realitat historicocultural concreta, sotmetrà aquesta interacció a uns condicionants determinants; malgrat tot, els resultats —pel que fa a la seua acció sobre els personatges— seran bàsicament semblants, ja que en les ciutats occidentals actuals el plantejament de les crisis personals és universal. Amb tot, el nostre interès se centra en la concreció que els personatges femenins poden obtenir en un marc urbà no definit, a partir de les relacions personals, socials i culturals que defineixen la crisi personal amb què s’hi desenvolupen. Perquè amb la ciutat els individus literaris obtenen un munt de possibilitats per aconseguir la seua evolució personal i és amb la literatura com aconseguim conèixer aquestes transformacions. Gran part dels textos narratius d’autores catalanes de les de les últimes dècades han centrat el seu tema en l’anàlisi d’aquest tipus de variació d’identitats femenines enmig de marcs urbans que faciliten el grau de transformació personal. Aquesta

influència, destacada per Àlex Broch en *Literatura catalana dels anys 80* (1991) com un dels trets més representatius dels autors catalans de les últimes dècades,² es materialitza en la creació en les obres d'uns personatges joves que pertanyen majoritàriament a dos grups urbans: d'una banda, el format per les noves professions dins de les classes mitjanes (locutors, fotògrafs, publicitaris, gestors, etc.), i, d'altra, el format per persones amb una certa marginalitat que evidencien les injustícies de la societat reflectida. Els personatges femenins de les autores de les últimes dècades evidencien, com un reflex de la societat de fi de segle, les crisis personals motivades en bona mesura per l'evolució de la vida en les ciutats.

Per dur endavant la nostra hipòtesi de treball —les transformacions que la ciutat opera en les imatges de les protagonistes literàries actuals— hem centrat l'anàlisi en els relats de dues autores que, seguint les tècniques del psicologisme, han reflectit d'una manera més directa les crisis personals de les dones. Així, hem revisat el dinamisme personal de les protagonistes més representatives de la narrativa breu³ de M. Mercè Roca i d'Isabel-Clara Simó. L'estudi comparatiu de les dues narradores ens aporta, de ben segur, diverses característiques que ens ajudaran a reconstruir la representació de la dona en un moment de transició cultural important, la fi de segle; unes imatges que podrem localitzar en altres autores coetànies, que per limitació d'espai d'aquesta comunicació hem hagut d'excloure.⁴

Una de les principals innovacions d'aquestes autores, en relació a la representació del model femení, és la reafirmació de la pròpia condició sexual una vegada se superen els conflictes personals inicials. En totes dues autores hem observat un interès per mostrar l'experiència de les dones grans, i és que des de l'experiència del pas del temps, les dones gran que protagonitzen bona part d'aquestes històries veuen alleugerits els seus problemes. Desig, passió, maduresa i

¹ Per veure la importància de les transformacions de les ciutats en el panorama social, econòmic i cultural, podeu llegir, entre altres referències sobre el tema, el capítol "Transformaciones socioeconómicas y cambios en el modelo de ciudad", dins de José Estébanez, *Las ciudades. Morfología y estructura* (1991, 56-74).

² Aquestes són les paraules exactes de Broch: "El marc de referència bàsica és la ciutat. La topografia de la ciutat apareix i domina. Les formes de vida de la societat d'avui s'hi manifesten." (Broch 1991, 177)

³ Hem volgut observar especialment els trets apuntats per les autores en els seus contes ja que és on mostren amb una immediatesa major les preocupacions de la dona urbana actual. En les novel·les, a causa de la seua llargària, les imatges de les seues protagonistes queden diluïdes enmig de la resta d'actants del relat.

⁴ És evident que l'aplicació d'aquesta anàlisi a relats d'autores com Carme Riera, M. Antònia Oliver, M. de la Pau Janer, etc., ampliarà enormement les dades obtingudes d'aquesta comunicació. Deixem, per tant, aquesta possibilitat per a investigacions posteriors.

experiència, no són conceptes oposats ni contradictoris. Amb les imatges femenines destriades, com també les que podem localitzar en altres autores contemporànies, podem observar les transformacions socials importants que la dona ha tingut en la societat urbana moderna. Dona, societat, ciutat i actualitat, quatre elements bàsics per entendre les propostes narratives de M. Mercè Roca i d'Isabel-Clara Simó.

Iniciem l'anàlisi amb l'observació d'un dels principals trets comuns a les dues autores: l'opressió que les dones senten en les seues corresponents parelles en marcs urbans. Destaquem en aquest sentit la situació de la protagonista de "Passa-t'ho bé, Reme" (ICS, *Dones*, pàg. 53-61)⁵, la prostituta enamorada d'un client amb qui estableix una relació de dependència peculiar, un plantejament semblant al de "Porter de nit" (MMR, *L'escrivent i altres contes*, 95-98), on una prostituta s'enamora del jove porter de nit. Fins i tot en situacions on la parella es manifesta d'una manera aparentment correcta amb la dona, és ella la receptora dels motius de la crisi de parella; pensem, per exemple, en la destinatària de la carta de "Rosina, *my darling*" (ICS, *Històries perverses*, 33-37), on el marit relata les causes per les quals l'abandona per la dona de fer feines o les amonestacions que rep la protagonista jove de "Ja t'ho deia jo" (ICS, *Dones*, pàg. 135-139) per part de la seua mare a causa de la pressumpta homosexualitat del marit. En algunes ocasions, encara que la relació no es plantege excessivament conflictiva, la mera possibilitat de trencar-la esdevé un punt de felicitat de la protagonista; així podem entendre el relat de M. Mercè Roca "Bonaventura" (MMR, *L'escrivent i altres contes*, 75-77), on a la protagonista —d'una manera metafòrica— observa que l'anell de casada "li fa nosa" (pàg. 75), un fet que li confirma una dona gitana en dir-li que "Perderás el anillo, reina..." (pàg. 76), la qual cosa la tranquil·litza: "després mira enlaire i respira fondo, i nota que se sent estranyament alleugerida, com aquell qui coneix de cop el seu destí i decideix rendir-s'hi." (pàg. 77).

La crisi de les relacions sentimentals pot manifestar-se en altres àmbits que en les parelles adultes. Així, entre els joves també s'originen aquest tipus de conflictes, com en el relat "*Monsieur l'ocell*" (ICS, *Bresca*, 43-46), on s'exposen els problemes de la iniciació sexual i amorosa dels joves. D'igual manera, també observem una preocupació per oferir els patiments de

les dones grans en les seues relacions; cal destacar principalment el relat “Amor de mare” (ICS, *Dones*, 81-93) amb la crisi d’una dona gran casada que reconeix inicialment “no m’agraden els meus fills” (pàg. 81) i després de la separació amb el marit “em vaig trobar amb una casa que costa molt de mantenir, amb dos adolescents difícils i sense feina” (pàg. 89). És ressaltable la creació de relats on les dones grans, allunyades d’una relació anterior —normalment per la mort del marit—, reinicien una nova relació que també es veurà marcada per la desigualtat i l’opressió de la figura femenina; aquesta imatge és especialment evident en els relats breus de Simó, com “La ganivetada” (ICS, *Contes d’Isabel*, 179-184)⁶, on la protagonista, després de ser atracada, se sent especialment atreta pel lladre; també podem citar el despertar amorós de la protagonista del relat “Alfonso” (ICS, *Perfils cruels*, 91-118), que inicia una nova relació amb un prostitut, la qual cosa la duu al plantejament d’una estima força considerable: “em sento com si fos ell, intento pensar com ell, i això em fa feliç, feliç, feliç. Ja he començat a pensar com ell, a actuar com ell.” (*Perfils cruels*, 117). En els relats de M. Mercè Roca també podem localitzar aquesta imatge de la dona gran que veu renàixer el seu sentiment amorós, encara que sense les conseqüències tràgiques referides en l’altra autora; podem destacar la protagonista de “Trucades” (MMR, *L’escriptent i altres contes*, 85-89), una mestressa immersa en una vida monòtona que sent novament el desig a partir d’una trucada anònima. Una situació semblant a la dels relats de Simó la trobem en el conte de Roca “I aquella nit no varen tenir temps de prendre’s el cafè” (MMR, *L’escriptent i altres contes*, 99-103), una història de seducció d’una dona gran envers el jove jardiner. Davant de l’atracció amorosa, una altra protagonista de l’autora gironina, en “Interruptus” dubta: “Déu meu, quina vergonya, a la meua edat, jugar d’aquesta manera.” (MMR, *L’escriptent i altres contes*, 123). Però el desig, en les dones grans de les nostres autores, és més gran que la racionalitat del seu pensament, de manera que la protagonista d’“Interruptus”, després d’exclamar “I per què no?” (pàg. 123), segueix l’atracció envers l’home que acaba de conèixer.

Malgrat l’opressió en què es troben aquestes figures femenines, en totes dues autores hem localitzat algunes situacions en les quals hi ha un intent de rebel·lió que sovint representa l’aniquilació o la superació del personatge masculí. Aquest és el cas de l’estratègia

⁵ Incloem en les citacions de les obres les inicials de l’autora: MMR (Maria Mercè Roca), ICS (Isabel-Clara Simó).

⁶ Conte publicat en *El Periódico* el 24 de març de 1984.

intel·ligentíssima de Mercè, la protagonista d'“Amanda” (ICS, *Historias de detectives*, 119-132) o de l'assassinat directe del marit que fa la protagonista d'“El naixement de Gorgona” (ICS, *Bresca*, 53-62). En el relat “En defensa pròpia” (MMR, *Ben estret*, 51-52) també localitzem un assassinat del marit i la justificació que en fa la dona. En altres situacions el conflicte es resol amb l'intent suïcida del marit, com en “T'estimo, Leonor” (ICS, *Dones*, 171-179).

En aquesta línia innovadora que trenca els estereotipus femenins més habituals, hem localitzat dues històries singulars d'Isabel-Clara Simó, “La felicitat d'Èdip” (ICS, *Bresca*, 88-107) i “Tu sí que m'estimes, oi que sí?” (ICS, *Alcoi-Nova York*, 109-116), en les quals s'hi apunta la relació afectiva de la mare amb el fill, que en la primera història arriba a materialitzar-se en una unió física, tot seguint el mite d'Èdip. M. Mercè Roca, per la seua banda, ens ofereix un breu relat on, ben al contrari, una filla sedueix el pare en una recreació del mite d'Electra. No obstant això, la superació de la crisi personal del protagonista femení és possible en moltes ocasions en relats on les nostres autores creen individus orgullosos de la seua condició personal. Es tracta d'una reafirmació personal que supera completament la creació de personatges femenins en crisi permanent d'altres relats. Destaquem, en primer lloc, les reflexions de la protagonista de “Plaer de dona” (ICS, *Alcoi-Nova York*, 117-125) qui crea un al·legat sobre la condició de la dona: “I només de dona. Plaer de dona, i només de dona. Exacte; que no es confongui ningú, que ningú no hi busqui comparacions perquè s'estavellaria. El plaer de dona és únic, incompartible, inigualable.” (*Alcoi-Nova York*, 121). D'una manera semblant es manifesta, Amanda, la protagonista de “L'intocable” (ICS, *Històries perverses*, 77-83), que es manifesta més forta i segura que els homes, als quals “els havia tastat de totes les mides i de totes les races. Li quedava, sempre, un rastre agradabilíssim d'olor d'home en la punta dels dits. I se'ls llepava morosament, com si fossin untats de confitura.” (*Històries perverses*, 78). En els relats de M. Mercè Roca també observem una tendència a exposar la diferenciació —i fins i tot superioritat— del paper de la dona en les relacions amoroses; podem veure l'exemple de la consideració que fa la coprotagonista de “L'escriptent” (MMR, *L'escriptent i altres contes*, 7-37) “perquè els homes estimen de manera diferent” (pàg. 11), alhora que defensa la principal aportació de les dones en l'amor. Les reafirmacions de la condició femenina són més habituals en els relats de l'autora alcoiana; vegem sinó “T'estimo, Leonor” (ICS, *Dones*, 171-179), on la protagonista explica com el seu marit “està penjat, penjat. Ja puc fer totes les animalades que vulgui: ell, com un gos, als

meus peus” (*Dones*, 171) i de “Xirigueig” (ICS, *Històries perverses*, 101-119), on la noia protagonista, una vegada s’ha vengat de la seua companya de pis per l’adulteri comés amb el seu nuvi, acomiada aquest amb una tranquil·litat enorme “li va dir que bon vent i barca nova, que no el volia veure mai més de la vida” (*Històries perverses*, 11). En general, es tracta d’un conjunt de relats on les dones duen la iniciativa a l’hora de guiar la seua vida, com la història de Roca “Jutjat núm. 2” (MMR, *L’escrivent i altres contes*, 109-117), on és ella la que duu la iniciativa en tot moment fins materialitzar la separació matrimonial.

La gelosia és una altra de les característiques comunes trobades en diversos relats de les autores. Sens dubte, pel seu caràcter més dramàtic, hem de recordar el plantejament de “Xirigueig” (ICS, *Històries perverses*, 101-119) amb el triangle format entre les dues companyes de pis i el nuvi d’una d’aquestes. Sense que arribe a cap situació traumàtica, podem ressaltar la interacció creada entre Raquel, una casada aparentment feliç, i la Loles, la seua dona de fer feines, en el conte “Raquel” de M. Mercè Roca (*L’escrivent i altres contes*, 91-94). Les protagonistes, fins i tot des de la infantesa, es troben immerses en un món complex on la gelosia es construeix també envers els pares; aquesta és la base d’“Amigues” (MMR, *L’escrivent i altres contes*, 45-49), una història on una nena està tremendament gelosa de la nova companya del seu pare. En un altre relat de M. Mercè Roca del mateix llibre, “La germana Teresa prenia el solet” (pàg. 51-53) assistim a la gelosia singular d’una monja envers les seues alumnes, una vegada que totes se senten atretes pel professor jove de gimnàstica.

L’atracció pels homes, encara que no siga possible finalment la relació, trenca el desencís i la rutina de diverses protagonistes de les nostres autores. Es tracta d’un desig que, com en el conte “Precipicis” de M. Mercè Roca (*L’escrivent i altres contes*, 69-73), es manté només en la ment de la protagonista, la qual després de veure entrar un home desconegut es planteja la reflexió següent:

Si ell em digués res, es pregunta, me n’hi aniria? I es contesta que sí, que no s’ho pensaria gens i que hi aniria, on ell volgués, a prendre una cervesa o al llit, tant se val, totes dues coses li farien oblidar l’informe i la llista que ha esparracat, i la setmana que tot just comença, tan avorrida, i la tardor, la tardor que ja no la deprimeix com abans. (pàg. 72)

És interessant matisar que aquesta atracció se situa en moltes ocasions en el primer contacte entre els personatges, de tal manera que se'ns presenten aquestes protagonistes com uns individus enamoradissos al primer cop d'ull. Aquesta característica és bàsica en els textos de M. Mercè Roca; podem citar, entre altres, i dins del mateix llibre *L'escrivent i altres contes*, els relats "L'escrivent", "La germana Teresa prenia el solet", "Trucades", "Porter de nit", "I aquella nit no varen tenir temps de prendre's el cafè", "Barri vell". Destaquem aquest últim relat, on una noia, que de visita al barri gòtic de Barcelona, s'enamora d'un músic. Notem com la ciutat és novament l'espai que possibilita l'acció d'una protagonista singular.

Podem destacar finalment la imatge racional que es crea en els relats d'aquestes autores de la dona actual. Malgrat que les primeres manifestacions davant les crisis sentimentals són sovint traumàtiques, una vegada que el temps ha passat, les protagonistes femenines de les dues autores es mostren fortes, alhora que controlen plenament les seues actuacions. Fixem-nos com encara la protagonista de "Com un no res" de M. Mercè Roca la desaparició de l'estimat: "Vaig esparracar les teves cartes sense treure-les del sobre, i vaig anar deixant els trossos a dintre de l'aigüera. Després vaig estripar pel mig totes les fotos. I tot plegat va quedar com un munt de bocins de color a sobre el blanc del marbre de la pica. [...] Hi vaig abocar, a raig, tota l'ampolla d'esperit de vi, i ho vaig encendre." (*Ben estret*, pàg. 11). En general, totes les protagonistes del llibre *Veus de dones*, inclòs a l'edició de *Ben estret*, manifesten un sentit de responsabilitat i de racionalitat davant de les situacions conflictives creades dins de les seues parelles respectives. Citem especialment la història de "Règim de visites" (*Ben estret*, 19-20), on una dona encara la visita que el fill fa al seu exmarit. Igualment de reflexiva es mostra la protagonista d'un conte del mateix llibre "Cera de mel (diari)" (*Ben estret*, 39-49): "M'has dit que avui vindràs i he estat tot el matí amb una eufòria i unes ganes de fer coses i de riure. Mirava a fora i em semblava que feia més bon temps. Després se m'ha passat. Aquesta nit vindràs. Sé que seré a casa i t'esperaré, i això no és nou en mi, perquè t'espero molt, molt sovint, molt intensament. T'esperaré i vindràs" (pàg. 41-42).

En la nostra anàlisi hem localitzat, doncs, diverses representacions de la dona situada en el marc espacial de la ciutat. Així, és possible situar en diverses narracions de les dues autores la crítica directa a l'opressió que els membres de les parelles senten pels cònjuges respectius, tant si

homes com dones (com el protagonista masculí de “Rosina, *my darling*” o les amonestacions que rep la protagonista jove de “Ja t’ho deia jo”, en dos textos d’Isabel-Clara Simó). Les crisis de les relacions sentimentals prenen diverses formes en aquests contes, des dels conflictes esmentats en les parelles adultes, als problemes de la iniciació sexual i amorosa dels joves (com en “*Monsieur l’ocell*” d’Isabel-Clara Simó), als patiments de la dona gran casada (en diversos textos de Roca i Simó) o l’aniquilament de la parella a través d’estratègies enginyoses, etc. D’igual manera en diversos relats assistim a una defensa general de la dona davant de l’opressió cultural a què és sotmesa.

Igualment, podem apuntar un tret general dels relats analitzats. Les dues autores semblen construir aquestes situacions d’opressió envers la dona amb un objectiu que es fa evident a partir de diversos trets subjectius localitzats en la història: la denúncia de la desigualtat. Amb aquests escrits pretenen, al nostre entendre, fer evident diverses situacions quotidianes de la societat moderna on la dona continua sent la víctima de l’actuació de diversos agents agressors, entre els quals destaca, sens dubte, la seua parella. Observem, per exemple, els relats “Amor de mare”, “Nike-air” i “Passa-t’ho bé, Reme”, del llibre *Dones* d’Isabel-Clara Simó; es tracta de tres històries on la duresa de les situacions retratades evidencia el grau d’injustícia a què estan sotmeses. El lector rep així uns discursos plens de frases sentencioses que contrasten amb la imatge més natural d’un ser humà actual; pensem en l’expressió “no m’agraden els meus fills” del primer conte. En general, les protagonistes es declaren en una primera persona narrativa que augmenta la sensació de versemblança envers el relat, tot incloent diverses formes lingüístiques relatives al registre oral: exclamacions “I és clar que em vaig rebel·lar” (*Dones*, 84). Tots aquests elements es veuen reforçats amb l’efecte d’una fi amb sorpresa que evidencia encara més la situació d’opressió de la protagonista:⁷ el coneixement real dels esdeveniments en “Amor de mare”, el canvi de paréixer del fill de la protagonista en “Nike-Air” o el descobriment de la parella del client de la prostituta protagonista de “Passa-t’ho bé, Reme”.

Paral·lelament, hem d’entendre el tractament ofert de les dones dins de les relacions de parella, que obeeix a la reflexió general del paper social dels matrimonis en la societat urbana. La

relativització a què es veu sotmesa aquesta institució es veu augmentada a partir de la no assumptió de la dona dels rols que la tradició li havia marcat; les dones de les nostres autores són éssers humans actius, que decideixen sobre les seues actuacions. El matrimoni, la família, en cas de conflicte, es veuen seriosament posades en dubte en uns relats on els altres membres de la unitat social no han sabut adaptar-se a les noves ocupacions de les dones. Així, podem localitzar reflexions ben suggerents posades en boca dels personatges literaris d'aquestes autores com la del conte "Trucades" (MMR, *L'escriptent i altres contes*, 85-89): "Un matrimoni, pensa, no deixa mai de ser dos desconeguts que dormen junts" (pàg. 89). Un matrimoni que provoca sovint situacions absurdes, com en la història de "Jutjat núm. 2" (MMR, *L'escriptent i altres contes*, 109-117): "Ens evitem els cossos com si ens cremessin o fossin de gel, com si fossin cossos desconeguts de gent que fa basarda. Parlem amb frases fetes" (pàg. 109). L'única solució possible és el trencament del matrimoni, una decisió duta endavant per la iniciativa de la protagonista. Les relacions maritals presenten sovint diversos trencaclosques a partir de les accions de les dones, de manera que es plantegen situacions de creuament entre els matrimonis; recordem, a tall d'exemple, un conte de cada autora per observar aquest fet: "Endíviem al rocafort" (MMR, *Ben estret*, 57-62), on dues parelles entableixen una relació creuada, i "En Benet" (ICS, *Perfils cruels*, 15-27), que exposa la peculiar situació d'una parella progressista. Aquest element no fa sinó reforçar la ridícula de la concepció tradicional del matrimoni que presenten les nostres autores.

Una de les principals innovacions d'aquestes autores, en relació a la representació del model femení, és la reafirmació de la pròpia condició sexual una vegada se superen els conflictes personals inicials. En totes dues autores hem observat un interès per mostrar l'experiència de les dones grans, i és que des de l'experiència del pas del temps, les dones gran que protagonitzen bona part d'aquestes històries veuen alleugerits els seus problemes. Desig, passió, maduresa i experiència, no són conceptes oposats ni contradictoris. Amb les imatges femenines destriades, com també les que podem localitzar en altres autores contemporànies, podem observar les transformacions socials importants que la dona ha tingut en la societat urbana moderna. Dona,

⁷ En el cas del relat de Simó "Amor de mare" cal destacar l'acció contraposada del títol amb diverses expressions de la protagonista com "A més, em fan por. No són bons. No es tracta d'una relliscada juvenil: és que no són bons." (*Dones*, 92)

societat, ciutat i actualitat, quatre elements bàsics per entendre les propostes narratives de M. Mercè Roca i d'Isabel-Clara Simó.

BIBLIOGRAFIA

- Broch, Àlex (1991), *Literatura catalana dels anys 80*, Barcelona, Ed. 62.
- Duch, Lluís (2000), *Llums i ombres de la ciutat*, Barcelona, PAM.
- Estébanez, José, (1991), *Las ciudades. Morfología y estructura*, Madrid, Ed. Síntesis.
- Roca, M. Mercè (1986), *Ben estret*, Barcelona, Ed. El Llamp (2a ed.).
- (1994) *L'escrivent i altres contes*, Barcelona, Columna.
- Simó, Isabel-Clara (1985), *Bresca*, Barcelona, Ed. 62.
- (1987), *Alcoi-Nova York*, Barcelona, Ed. 62.
- (1992), *Històries perverses*, Barcelona, Ed. 62.
- (1995), *Perfils cruels*, Barcelona, Ed. 62.
- (1997), *Dones* (1997), Barcelona, Ed. Columna.
- (1998), "Amanda", *Historias de detectives*, Barcelona, Ed. Lumen, pàg. 119-132.
- (1999), *Contes d'Isabel* d'Isabel-Clara Simó (pròleg i selecció de contes de Carles Cortés), Barcelona, Ed. Columna.